-buhrandan burhana-

GÜNÜMÜZ KELAM PROBLEMLERİ

Prof. Dr. İbrahim COŞKUN
Prof. Dr. Hamdi GÜNDOĞAR
Doç. Dr. Orhan AKTEPE
Doç. Dr. Emrullah FATİŞ
Doç. Dr. Mehmet Salih GEÇİT
Doç. Dr. Namık Kemal OKUMUŞ
Doç. Dr. Mustafa ÜNVERDİ
Doç. Dr. Veysi ÜNVERDİ
Yrd. Doç. Dr. Yusuf Kenan ATILGAN
Yrd. Doç. Dr. Fadıl AYGAN
Yrd. Doç. Dr. Mahsum AYTEPE
Yrd. Doç. Dr. Muzaffer BARLAK
Yrd. Doç. Dr. Muhammet R. BATUR
Yrd. Doç. Dr. Harun ÇAĞLAYAN
Yrd. Doç. Dr. Maksut ÇETİN
Yrd. Doç. Dr. Hüseyin DOĞAN
Yrd. Doç. Dr. Recep ÖNAL
Yrd. Doç. Dr. Abdunnasir SÜT
Osman BİLEN
Mehmet ÖDEMİŞ

ed. Recep ARDOĞAN

İstanbul 2018

klm YAYINLARI

klm yayınları : 6
kelam : III

Kitabın Adı: Buhrandan Burhana
Günümüz Kelam Problemleri

Proje sahibi ve kitap editörü: Recep ARDOĞAN ©
3kelam@gmail.com

Kapak&İç düzen: klm yayınları

ISBN: 978-605-81819-1-5

Basım: İstanbul 2018
Baskı: Orient Basın Yayın Sanayi Tic Aş.

klm
YAYINLARI
Tel: (544) 8868999
klmyayinlari@gmail.com

Kitapla ilgili soru, öneri ve eleştiriler için
3kelam@gmail.com
klmyayinlari@gmail.com

ÖNSÖZ

Rahman Rahîm Allah'ın adıyla...
O'na hamd, Rasulü'ne selam olsun.
İlmin kadrini bilen irfan taliplerine!..

Dinî inanç, insanın gerek iç dünyası gerekse gözlemlenebilir yaşantısı üzerinde önemli role sahip bir olgudur. Din, haricî bir baskı altında kalmadan içsel motivasyonla hayra yönelmesine yardım eder. Potansiyellerini farklı yönleriyle ortaya koyması, kişilik ve karakterini geliştirmesinde insana kılvuzluk eder.

Enformatik bir çağda iletişim çağında yaşamaktayız ve bu nedenle de dünyanın ücra bir yerindeki olay, kısa sürede tüm dünya tarafından duyulmaktadır. İnsanlar, farklı dinler ve inançlar hakkında da bilgi sahibi olmakta, inanç alanında yeni sorularla karşılaşmaktadırlar. Bunlar, İslam toplumunda yaşayan gençlerde merak uyandırmakta, onları sorgulayıcı bir hakikat arayışına yöneltmekte veya onların şüpheye düşmelerine neden olmaktadır.

Yine ateist ve materyalist farklı görüşler, kısa sürede tüm dünyayı dolaşmaktadır. Katolik veya ortodoks bir ülkede bu mezheplere yönelik sorgulamalar ve tenkitler, İslam dünyasında da yasımalarını bulmakta, bazen bu tenkitler, İslam'ın diğer dinlere üstünlüğünü göstermek için bazen de İslam'a yönelik eleştiriler sıralamak için kullanılmaktadır. Dolayısıyla din ve metafizik alanında, başka bir ülkede görülen tartışmalar ve yeni fikirlere Müslüman ilim ve fikir adamları kayıtsız kalamazlar. Çağın inanç sorunlarını kelam ilmi açısından ele alıp çözümler sunmak, bu nedenle elzemdir.

Kur'an'ın nüzul sürecinden bugüne yüzyıllar geçmiş, hakikatler değişmese bile insanın bilgi ve fikir birikimi; düşünme tarzı, merak ettiği konular ve sorduğu sorular değişmiştir. Klasik kelam kitaplarındaki tartışılan konular, öncelik verilen ve üzerinde durulan meseleler ile bugünün insanın merak ettiği, kendisi için cevaplanması gereken bir sorun olarak gördüğü meseleler farklılaşmıştır.[1]

[1] Kelam ilminin sadece ihtisas düzeyinde öğrenimin bir parçası olarak kalması, temel işlevlerin-

Bu nedenle klasik kelam kitaplarında ele alınan konular yanında, kelam ilminin güncel bazı problemleri vardır.

Bazen insanlar, klasik kelam eserlerinde büyük önem verilen meselere iltifat etmemekte, yeni gündeme gelen başka konuları merak etmektedir. Bazen de düşünce tarzının değişmesinden dolayı insanlar, eskiden beri tartışılan konularda daha farklı izahlar ve deliller istemektedir.

Çağmız insanının inanç problemleri çerçevesinde yer alan bu konulara ilişkin olarak farklı eserler yazılmıştır. Bunlardan bazıları çağdaş kelamcılar tarafından bu ilmin sistematiği içinde telif edilmiştir. Diğer bazıları da doğrudan insanların yaşadığı inanç bunalımına ve sorduğu sorulara, insan sıcaklığını yansıtan cevaplar olarak, davetçi kimliğiyle, telif edilmiştir. Kanaatimizce her ikisi de gereklidir.

Bugün topluma doğru yayılacak kelam ilmi, dil olarak yenilendiği gibi toplumun merak ettiği, insanların kendileri için önemli gördüğü inanç sorularını ele almalıdır. Bu nedenle günümüz inanç sorunlarının üzerinde duran nitelikli eserlerin telif edilmesi ve bu eserlerin içerik ve dil bakımından gitgide çeşitlenmesi gerekir. Bu çalışmada, bu iki yaklaşımdan izler taşımaktadır. Bu kitap, ilahiyat fakülteleri kelam derslerinde kaynak kitap olarak yararlanılacak; bunun yanında üniversiteye yeni başlayanların ilgisini çekecek bir eser olması ümidiyle yola çıkılmıştır ve kelam ilmi alanında eser veren çok sayıda akademisyenin katkılarıyla oluşmuştur.

Kimi misyonerler de Kur'an'daki bazı ifadeleri, bağlamı dışında alarak kendi inançlarına delil getirmektedir. Örneğin, Hz. İsa'nın tanrılığına, kimi ayetleri delil olarak göstermektedir. Bu gibi çalışmaların amacı, hakikat arayışı, İslam hakikatin keşfedilmesi değildir. İslam dışı inançları, İslam dünyasında ulaşabilecekleri kimi insanlara aşılayabilmek için onları, zihnen hazır hale getirmektir.

Kur'an'a inanmadıkları hâlde, Müslümanlara İslam'ın kökenini (?) ve Kur'an'ın hakikatlerini (?) öğretmeye çalışan insanlar, çağımız kelam ilminin ilgilenmesi gereken bir problemdir. Bunlar, İslam anlayışında kırılmalar oluşmuş, Kur'an'ı yeterince bilmeyen insanlara, "aslında bizim inanmadığımız sizin inandığınız din, inandığınızdan daha farklı" demektedir. "İslam, tarih boyunca âlimlerin açıkladığı gibi değil bizim bugün keşfettiğimiz gibi bir dindir." iddiasını taşımaktadır.

---

den birini göremez hâle gelmesi olacaktır. Özellikle doçent olana değin araştırmacıların mutlaka günümüz inanç sorunları alanında da makale veya kitap yayımlamış olmasına dikkat edilmelidir.

Modernizmin ve sekülerizasyon mekânı, şehirlerdir. Sekulerizmin mekanının şehirler olması, şehirlerin insanlar arasındaki geleneksel bağların koptuğu yeni bir yaşam tarzı sunmayla ilgidir. İnsanların birbirini komşuluk ve akrabalık ilişkileriyle yakından tanıdığı köy ve kasaba hayatında farklı bir olgudur bu. Bireyler, kalabalık şehirlerde, çoğu kez izole olmuşlar, yalnızdırlar. Özellikle günümüzde, ortak bir farklılık ile bir araya gelen ve bir süre ortak bir yaşamı paylaşan insanların, birbirinin dünyasını tanımadığı görülür. Örneğin, "kaplumbağa araba"ya sahip olan insanlar, bu ortak özellikle bir araya gelir, tanışır, kaynaşır ve sonra ailelerine dönerler. Modernitenin getirdiği bu yeni yaşam tarzı, bireyselleşmeye ve "bireysel dindarlık"a yol açmaktadır.

Çağdaş şartların, öne çıkardığı ve daha önemli hâle getirdiği bazı olgulara da burada işaret etmek gerekir.

Kitapta, yer alan konular, çoğunlukla kelam ilminin doğrudan ilgili olduğu yönüyle ele alınmış; bazen bir kavramının tartışılan yönünün açıklanmasıyla yetinilmiştir. Doğrudan kelamın konusu olmayan hususlarda, ayrıntıya girilmemiştir.

Kitaptaki bölümlerin sıralamasında, güncel meselelerin, klasik sistematikteki yeri tespit edilmiş, imkân ölçüsünda bu sistematiğe uyulmuştur.

Çağımızda insanların inanç alanında soruları ve sorunları çoğalmış ve çeşitlenmiştir. Elbette bu sorunların birçoğu 'öğrenilmiş' sorunlardır. Özellikle internet üzerinden veya çeşitli filmlerle insanlar bu sorunlarla karşılaşmakta, Batı toplumlarındaki sorunlar doğu toplumlarına da hızlı birçimde yayılmaktadır.

Bu durum karşısında, ilim adamlarına büyük sorumluluklar düşmektedir. Onlar da aynı hızla, bu sorunları tespit etmek ve bunlara karşı çözüm üretmeye çalışmalıdır. Bu konuda, birbirleriyle yaygın ve hızlı biçimde bilgi ve fikir paylaşımında bulunmalıdır.

Dahası, her ilim adamı, itikad alanındaki soru ve sorunların varlığına işaret etmekle yetinmemelidir.

Belki Hz. İbrahim'in deist olmadığını açıklayan inceleme ve yorumlar yerine, asıl sorunun üzerine gitmelidir. Sorunu, dikkat çekmeye yönelik rijit söylemelerle dile getirmeye çalışmak yerine, çözüm üzerinde durmalıdır.

Kısaca, yeri ve muhatabı açısından, bilmeyenlere, "inandığınız dinin daha başka sorunları da var." anlamına gelen bir söylemin yararı da sorgulanmalıdır.

İşte bu kitap, bu yolda, bir katkı olmak üzere hazırlanmıştır.

Burada "kelam ilmi nosyonu" ve "kelam ilminin karakteristiği"ne ilişkin bir

hakikati tekrarlamak yararlı olacaktır. Kelam ilmi, bir görüşü, kendi içinde ne olduğu açısından değil İslam'ın nazarında, hakikatin nazarında ne olduğu açısından ele alır.

Bir felsefî kavramın veya felsefî bir akımın kendi içindeki ihtilafları, çeşitlilikleri, onun hakkındaki tasvir edici farklı yorumlar, elbetteki kendi zaviyesinde önemlidir. Ancak, kelam ilmi açısından asl'olan, belli bir kavram veya görüşün, güncel itikadî bir sorun olarak ele alınması ve İslam açısından eleştirisinin yapılmasıdır. İslam inacının farklılığının, üstünlüğünün ve güzelliğinin ortaya konmasıdır. Kelam ilmini, (hazır cevap ve ikna hedefli) cedel mantığıyla açıklamak doğru değildir ama onun tartışmacı karakterinin arka plana itilmesi de hiç doğru değildir. Kelam ilmi, her kavramı ve her görüşü İslam'ın temelleri açısından, tartışmacı karakteriyle ele almalı veya buna yönelik bir giriş (tanımlama ve tasvir) çalışması olarak incelemelidir. Bu nedenle, elinizdeki kitapta, din ve ilahiyatla ilgili çağdaş teoriler, kelam ilminin önündeki bir sorun olarak ele alınmıştır. Bunları açıklayan bilgiler, kısa ve öz olarak verilmiş, bu teorilerin değerlendirmesi ve kritiğinin yapılmasına yoğunlaşılmıştır. Bu teorilerin tarihi gelişimi, süreç içindeki farklı yorumları, diğer teorilerle benzerlik ve farklılıkları, hangi isimler tarfındna benimsendiği ve onların teoriye ne gibi açıklamalar ve katkılar getirdiği gibi ayrıntılar, felsefe ve din bilimlerinin konusudur. Kelamın asıl konusu ise, doğrudan teorinin inanç boyutudur. Teoriyi tanıtan bilgiler, kelam araştırmalarının ancak girizgahı olabilir. Bununla birlikte, bu kitabın bölüm yazarları, ele aldıkları çağdaş teori ve sorunları ayrıntılı olarak araştırmışlar, bu araştırma sonuçlarına göre meseleyi kritik etmişler ve değerlendirmede bulunmuşlardır. Bununla birlikte, söz konusu teorileri tanıtan ve açıklayan ayrıntılara, bölüm yazılarında yer verilmemiştir.

Burada arkadaşlara teşekkür kabilinden bir hususun daha altını çizelim. İlim ve araştırma camiasında yer alan insanlar, çoğu kez ne derece güç bir iş yaptıklarının farkında değillerdir. Çünkü yaptıkları işe ünsiyet ve yetenek kazanmışlardır. Oysaki dışardaki insanların 2-3 sayfalık bir dergi yazısı okuyana değin yaşadıkları melal ve yılgınlığı düşününce, bir kimsenin birkaç sayfalık bir yazıyı çelişkiye, fikirlerin akışında karmaşaya düşmeden yazabilecek düzeye gelene değin ne aşamalardan geçtiğini düşününce, ilim adamlarının özel bir değeri olduğu ve şükran duygularını hakettiği anlaşılacaktır. Sahnede abartılı hatta gerçek-üstü, argo ve müstehcen şaklabanlıklarla kimilerinin alkış topladığı; kültür ve yetenek başarılarına ilişkin methiyelerle dolu röportajlar verdiği bir ortamda, akademisyenler, bir karınca sessizliğiyle ilim dünyamıza katkıda bulunuyorlar. Bu bile onların değerini anlamak için yeterlidir. "Yoldan önce yol arkadaşı" bilin-

ciyle, bu çalışmanın ortaya çıkmasında katkıları olan bu arkadaşlara burada şükran duygularımı da iletiyorum. Böylesi bir çalışma, yol arkadaşlarının azim ve katkılarının eseridir. Üstlendiği bölüm yazısını kitabın amacına ve muhatablarına uygun şekilde hazırlayan ve tarafımıza ulaştıran, tüm arkadaşlara teşekkür ediyorum.

Kitap, ders kitabı olarak takip edilmek üzere hazırlandığından, çoğunlukla, başlangıcından itibaren İslam toplumunun ana bünyesinde yaygın olarak paylaşılan yorumlar ve görüşler, ön plana alınmıştır. Kelam ilminin İslam inancını temellendirme ve ispatında yoğunlaşan savunmacı yaklaşımı, İslam-dışı inançlar ve fikir akımlarına yöneltilmiştir. İç tartışmalarda daha çok görüşlerin dayandığı delilleri olduğu gibi ve açık olarak vermeye yoğunlaşılmıştır.

Bu ilim ve hayır yarışının devamını diliyor, tüm arkadaşlara ve öğrencilere başarılar diliyorum.

Kitabın okuyanlar için faydalı olmasını umuyor, kitaptaki hata ve eksikler konusunda Allah'ın affını, kullarının müsamahasını ümit ediyorum.

Editör

kahramanmaraş / bahar / 2018

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ 3

GİRİŞ 14

1. KELAM İLMİNDE GÜNCELLENME İHTİYACI 14
2. ÇAĞIMIZ KELAM PROBLEMLERİNİN BAZI NEDENLERİ 16
   - 2.1. Modernizm ve Post-modernizm 17
   - 2.2. Sekulerleşme ve Maddiyatçılaşma 19
   - 2.3. Bilgi Kirlenmesi 22

ÇAĞDAŞ İNKÂRCI AKIMLAR 27

GÜNCEL ATEİST ARGUMANLAR /İBRAHİM COŞKUN 28

1. Fikrî Çerçeve 28
2. Güncel Ateist Argumanlar ve Cevapları 30

MATERYALİZM /İBRAHİM COŞKUN 33

1. Materyalistlerin İddiaları 33
2. Materyalizmin Eleştirisi 34
   - 2.1. Maddenin Yapısı 34
   - 2.2. Maddenin/Evrenin Yaratılmışlığı 35
   - 2.2.3. Kâinatta Düzen 38

POZİTİVİZM/İBRAHİM COŞKUN 40

NİHİLİZM/OSMAN BİLEN 45

1. Fikrî Çerçeve 45
2. Zaaflar ve Yanılsamalar 47

AGNOSTİSİZM/OSMAN BİLEN 53

Ek: Ters Dogmatiklik: Bilinemezcilik, Şüphecilik, Görecilik/ed. 58

ATEİST VAROLUŞÇULUK /RECEP ARDOĞAN **60**
EVRİMCİLİK VE DARVİNİZM **66**
1. Sosyal Darvinizm 71
2. Öjenik 73
FRÖYDİZM (FREUD PSİKANALİZMİ) **77**
1. Freudizmin Din reddiyeciliği 77
2. Freudizmin Maneviyat Tahribatı 80
DEİZM **85**
PANTEİZM VE PANENTEİZM **89**
1. Panteizm 89
2. Panenteizm 92

TEVHİDLE İLGİLİ MESELELER **95**

VAHDET-İ VÜCUD /RECEP ARDOĞAN **97**
3.1. Terkip Anlamının Ötesinde Bir Anlayış Olarak Vahdet-i Vücud 97
3.2. Vahdet-i Vücûd Kavramına Yönelik Düzeltme: Vahdet-i Şühûd 103
TEVESSÜL **107**
1. Meşru Tevessül 111
2. Bid'at Tevessül 112

RABITA/ MUHAMMET RAŞİT BATUR **115**
1. Rabıta İçin Öne Sürülen Deliller 117
2. Problemler-Eleştiriler 120

GAYBÎ BİLGİ/ YUSUF KENAN ATILGAN **125**

SİHİR (BÜYÜ) VE TESİRİ /HÜSEYİN DOĞAN **140**
1. "SİHİR" KAVRAMI 140
2. İLKEL İNANÇ ve DİNLERDE SİHİR 142
3. İSLÂM'IN NAZARINDA SİHİR 144
3.1. Melek-Sihir İlişkisi 144
3.2. Peygamber-Sihir İlişkisi 146
4. SİHRİN REALİTEDEKİ TESİRİ 149

ALEVİ-BEKTAŞÎ GÜNCEL İNANÇLARI /HAMDİ GÜNDOĞAR **153**
1. Alevilik, Bektaşîlik İnançları ve Dayandığı Deliller 153
1.1. Allah'a İman 153
1.2. Hak-Muhammed-Ali İnancı 154
1.3. Meleklere İman 156
1.4. Kitaplara İman 156

1.5. Peygamberlere İman ve Hz. Muhammed'in Konumu 157
1.6. Ahiret Gününe İman 157
1.7. Kader İnancı 158
1.8. Diğer İnanç ve Anlayışlar 158
1.8.1. Ehl-i Beyt 158
1.8.2. On İki İmam 159
1.8.3. Dört Kapı-Kırk Makam 159
2. Sema, semah ve itikadî hükümleri 160
2.1. Sema 160
2.2. Semah 161

İNSAN VE KADER 165

GÜNCEL BİLİMSEL VERİLER IŞIĞINDA İNSAN İRADESİ (NÖROTEOLOJİ) /RECEP ARDOĞAN **..... 166**
1. İradenin Alt Basamağı Olarak Dil ve Halk Psikolojisi 166
2. Bilinçdışı Alan 168
2.1. Tecrübeler ve yaşanmışlıklar 168
2.2. Sosyal kalıtım 172
3. Nedenler-Etkenler ile İrade Özgürlüğü İlişkisi 174
4. Beyin - Ruh İlişkisi 177
5. Hidayet ve Dalâlette İnsan Özgür Müdür? 179

KAZÂ VE KADERİN DEĞİŞMESİ MESELESİ /ORHAN AKTEPE **..... 184**
1. Kazâ ve Kaderin Değişmesi Konusundaki Farklı Görüşler 185
2. Kazâ ve Kaderi Değiştirebilecek Olan Fiiller 187
3. Ecel Meselesi 189

LEVH-İ MAHFUZ, LEVH-İ MAHV VE İSBAT KAVRAMLARI /MUZAFFER BARLAK **..... 193**

İNSAN ETKİNLİĞİ VE İLAHÎ YASALAR ARASINDA ECEL /NAMIK KEMAL OKUMUŞ **..... 201**
1. ECEL-İ KAZA 204
2. ECEL-İ MÜSEMMA 205

ÖTANAZİ VE İNTİHAR /MUSTAFA ÜNVERDİ **..... 211**
1. Kavramsal çerçeve 211
2. Ötanazi ve İntihar ilişkisi 212
2.1. İntihar ve Ötanazinin Meşrûiyeti 213
2.2. Ötanazi ve İntiharın Reddi ve Gerekçeleri 215

İLAHÎ ADALET AÇISIDAN DÜNYADAKİ ACI VE ÜZÜNTÜLER /ABDÜNNASIR SÜT 225

YEİS HALİNDE İMAN VE TÖVBENİN GEÇERLİLİĞİ /VEYSİ ÜNVERDİ 238
1. İman-ı Yeis 238

2. Tövbe-i Yeis....242

1. BİLGİ KAYNAĞI OLARAK PEYGAMBERLİK /RECEP ARDOĞAN....249

1.1. HZ. PEYGAMBER'E KUR'AN DIŞI VAHİY GELMİŞ MİDİR?....250
1.2. HZ. PEYGAMBER ŞERİAT KOYUCU MUDUR?....259
1.3. RÜYADA PEYGAMBER'DEN ALINAN TELKİNLERİN ŞERİATTEKİ YERİ....261
1.4. EHL-İ BEYT, SEYYİD VE ŞERİFİN DİNDEKİ YERİ....265

2. HATM-İ NÜBÜVVET VE ÇAĞDAŞ RİSALET İDDİALARI/RECEP ÖNAL....**271**

3. NÜBÜVVETTEN HABERSİZ KİMSELERİN DURUMU /RECEP ARDOĞAN....**284**

1. Mu'tezile: Fetret Ehlinin İman ve Amel Yükümlülüğü....286
2. Mâturîdiyye: İnanç (Marifetullah) Konusunda Aklî Vücub....287
3. Eş'ariyye: Fetret ehlinin mükellef olmadığı....288
4. Ahlakî Sorumluluk....291

FİZİK ÖTESİ ÂLEM....295

MELEKLERİN İRADE VE MASUMİYETİ /EMRULLAH FATİŞ....**295**

1. MELEKLERDE İRADE VE ŞUUR....295
1.1. Meleklerin Sorgulayıcı Olmaları....296
1.2. Meleklerin Eleştirel Yaklaşımda Bulunmaları....296
1.3. Meleklerin İradeyi Gerektiren Görevler Üstlenmeleri....297
2. MELEKLERİN MASUMİYETİ BAĞLAMINDA HARUT VE MARUT....298

ŞEYTAN ANLAYIŞINDAKİ ÇAĞDAŞ SAPMALAR /RECEP ARDOĞAN....**306**

1. SATANİZM....306
1.1. Satanizm Nedir ve Neden Vardır?....306
1.2. Satanizmin Yanılgıları....310
2. ŞEYTANIN YARATILMASINDAKİ HİKMET....314
Şeytan, kötülüğün var olması için yaratılmış değildir....314
Şeytanın Yaratıcı Bir Güce Sahip değildir....315
Şeytanların yaratılması, beşerî manevî derecelerin ortaya çıkması gayesine yöneliktir....317

RUHLARLA VE CİNLERLE İLETİŞİM /HARUN ÇAĞLAYAN....**320**

1. RUHLAR....320
1.1. Ruh Kavramı....320
1.2. Zaman ve Mekân Bağlamında Ruhlar....322
1.3. Ruhlarla İletişim....325
1.4. Ruh Kavramının Güncel Değeri....327

2. CİNLER 328
2.1. Cin Kavramı 328
2.2. Zaman ve Mekân Bağlamında Cinler 329
2.3. Cinlerle İletişim 330
2.4. Cin Kavramının Güncel Değeri 333

ÖLÜM SONRASI VE AHİRET İNANCI 335

BERZAH VE KABİR AZABI /MEHMET ÖDEMİŞ **..... 335**
1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE 335
2. KABİR AZABI İLE İLGİLİ AYETLER 338
3. KABİR AZABI İLE İLGİLİ HADİSLER 342

REENKARNASYON (YENİDEN BEDENLENME) /RECEP ARDOĞAN **..... 351**
1. Tenasüh inancının gerekçeleri 354
1.1. Ruhi tekamül sağlama iddiası 354
1.2. Mutlak Adaletin Gerçekleşmesi 357
1.3. Hasta ve saplantılı bazı insanların hipnoz esnasında söyledikleri 360
2. Tenasühe delil olarak gösterilen bazı ayetler 361

MEHDİ VE DECCAL İNANCI /FADIL AYGAN **..... 367**
1. MEHDİ İNANCI 367
1.1. Mehdi Kavramı 369
1.2. Mehdinin Şahsiyeti 370
1.3. Mehdi Dönemi 371
2. DECCÂL İNANCI 374

DİNDE AŞIRILIK PROBLEMİ 383

İSLAM'DA VASATLIK İLKESİ /MAHSUM AYTEPE **..... 383**

GİZLİ İLİM VE BÂTINÎ TE'VÎL İDDİALARI /RECEP ARDOĞAN **..... 392**
1. BATINÎ TEVİLİN YASLANDIĞI ZİHNİYET 392
2. GİZLİ İLİM/EZOTERİZM 398
3. İSLAM AÇISINDAN İLMİ GİZLEMEK 400

TEKFİR SORUNU 403
1. TEKFİRİN NEDENLERİ 403
1.1. Tekfirin Sebebi Olan İstidlal Yanlışları 403
1.2. Tekfirin Sosyal Nedenleri 406

2. KÜFR HÜKMÜNÜN/TEKFİRİN ŞARTLARI....408
2.1. Reddedilen Hükmün Kat'î Delile Dayalı Olması....408
2.2. Red ve İnkârın Kesin Olarak Gerçekleşmiş Olması....411
2.3. Problemi Somut Kişilere İndirgememek....414

İRTİDATIN CEZALANDIRILMASI 415
1. İrtidat Olayının Muhtevası....415
2. Cezanın Nedeni....418
3. Cezanın Subûtu....419
İmanın Özellikleri Açısından İrtidatın Cezalandırılması....422
a) Aklen İkna Olma....422
b) Özgür İradeyle benimseme....422
c) Duygu Âlemiyle Bütünleşme: Gönüllülük ve Samimiyet....423
d) Allah'tan Mükâfatını Umma....424

DİNE DAYANDIRILAN ŞİDDET SORUNU....425
1. FUNDAMENTALİZM....425
2. SLOGANİK DİN ANLAYIŞI....431
3. İSLAM'IN ŞİDDETE BAKIŞI....436
3.1. Fitne: Din Konusunda Baskı ve Şiddet....437
3.2. Cihat Kavramı....440

DİN VE SİYASET.... 445

DEMEOKRASİ VE İSLAM /MEHMET SALİH GEÇİT**....445**

IRKÇILIK /MAKSUT ÇETİN **....456**
Ek: Ruanda'daki Soykırım Sömürgecilerin Eseri/ed. 463

ADALET VE HUKUKU KALDIRAN YÖNETİCİYE KARŞI BAŞKALDIRI /RECEP ARDOĞAN **....466**

MÜELLİFLER....473

GİRİŞ

1. KELAM İLMİNDE GÜNCELLENME İHTİYACI

Kelam, aklî ve naklî kesin delillerle, İslam inançlarını tespit ve ispat eden ilimdir. Kelam ilminin doğuşunda, Müslümanların fetihler sonucunda, farklı dinler ve kültürlerle; çeşitli ilimlerle ve felsefî cereyanlarla karşılaşmaları önemli bir etkendir. Bunun neticesinde, gerek Müslümanlar arasındaki bazı itikadi ihtilaflar gerekse onlarla gayr-i müslimler arasındaki temel ayrılıklar ve reddiyeler üzerinden ilmî ve felsefî tartışmalar baş göstermiştir.

Fetih hareketleri sonucunda, Müslümanlar, inanç konularında farklı kavramlar ve görüşlerle, karmaşık sorularla yüz yüze gelmişlerdir. Bu sorulara cevap verebilmek için kelamcılar, başlıca hususiyetleriyle kelam ilmini inşa etmişlerdir. Bugün de İslam dünyası dışarıdan çeşitli meydan okumalara maruzdur. Farklı itikadi sorunlarla karşı karşıyadır.

Her ilim gibi kelam ilmi de bir süreçtir. O, ilmî yöntem ve içerik olarak, tarihin gerekleriyle teşekkül etmişti. Onun aslî konuları (mesail), gaye ve esasları (mekâsıd), Hz. Peygamber'in tebliğ ve tebyinine dayanmakla birlikte, bu ilmin araç niteliğindeki başlangıç bilgileri (vesaili), metot ve temel prensipleri (mebdeleri), özellikle muhatapları ve muhalifleri, tarihsel koşullar altında belirlenmişti. Kelam ilminin bu tarihî gerekliliklerle ortaya çıkan yönü, değişime ve gelişime açıktır.

Dünden bugüne, "terminoloji ve temel yöntemleri ile kelam ilminin gerçekleşme süreci"nin devam etmektedir. Bu önermeyle, gerçekleşmekte olan kelam ilmi ile gerçekleşmiş bir olgu olan kelam ilmini yani mütekellimlerin ortaya koyduğu zengin literatürü ayırmaktayız. Bu ayrımda

1. **imkân olarak kelam ilmi**

2. **vakıa olarak kelam ilmi** söz konusudur. İlki, çeşitli açılımlara ve mütekellimlerin ortaya koyduğu zengin kelam külliyatını da yeniden değerlendirmeye imkân veren bir süreçtir. Bu ayrım, hem konusu ve gayesi ile kelam ilminin değerini teslim etme hem de mevcut haliyle kelam ilmine eleştirel yaklaşabilme fırsatı verebilecektir. Günümüz kelam problemlerini açık yüreklilikle ele almayı ve mevcut ilim ve fikir birikiminden yararlanarak cevaplamayı sağlayacaktır.

Kelam ilminin serencamına ilişkin verilen bilgiler, kelam ilminin önünde,

bugün için çeşitli sorunlar olduğunu açıklamaktadır. Kelam ilmi, mevcut hâliyle İslam ilimlerine öncülük etme rolünü yerine getirme sorun yaşamaktadır. Bir **tahkik ilmi iken taklit ilmi gibi görülmek** başka olmak üzere, çeşitli yönlerden onda kusurlar oluşmuştur. Bununla birlikte, kelam ilmi diğer İslam ilimlerine öncülük etme rolünü üstlenmelidir. Çünkü **kelam ilminin konusu ve gayesi, ona diğer İslam ilimlerine temel oluşturma ve onlara öncülük etme rolü vermektedir**. O, kainat ağacına, varlıkta hayata, hayatta cemal ve moral değerlere, insana, topluma nasıl bakacağı ve nasıl yaklaşacağı konusunda insana kılavuzluk etmelidir. Bunu da insanî-medenî etkinliğin asıl motive edicisi olan inanç ile yapmalıdır. Bunun için kelam ilmi,

- İnsanlığın bugünkü birikiminden yararlanmak suretiyle yenilenmelidir. Bir yandan çağdaş ilmî ve fikrî gelişmeleri izlerken, ortaya çıkan verilerden yararlanırken diğer yandan da onları sorgulayan bir ilim olmalıdır. Bugün için de bunun bir anlamda geçerli olduğunun altını çizmek gerekir. Çünkü kelam ilminin yenilenmesi, bugün kelam ilminin farklı bilgi kaynaklarından; değişik ilim dallarının bulgularından ve farklı düşünce ekollerinin zenginliğinden yararlanmasıyla olanaklıdır. Nitekim, Osmanlı'nın son dönem münevverleri, kelam ilmine kelam dışı alanlardan katkıda bulunmuşlardır. Örneğin Filibeli Ahmed Hilmi (1865-1914) aslında Kelam'dan çok felsefe ve tasavvufla ilgilenen, Vahdet-i Vücûd görüşünü benimseyen biri olarak materyalizme karşı kelâmî bir yöntemle mücadelede bulunmuştur."[1]

Bugün İslam toplumunda hurafeler ve mitolojik anlayışlar, ifrat veya tefrit şeklinde çeşitli aşırılıklar, İslam'ın ilke ve ideallerinin farklı birey veya toplulukların kendi arzuları yönünde yoruma tabi tutması gibi çok çeşitli sorunlar vardır. kelam ilmi bunlara karşı 'kendisi' olarak mücadele etmelidir. Kelam ilmi, bunun içinde kendi konu, gaye, terminoloji ve metodolojisi içinde kalmalıdır. Kendi içerik, terminoloji ve yöntem sorunları da elbette kendisi düzeltmelidir.

Çağımızda, kelam ilminin yeni arayışları, ilim adamını kelam dışı kaynaklara yöneltmektedir. Bugün için kelam alanında yapılan araştırmalarının önemli bir kısmının buna sarf edilmesi gerekmektedir. Kelamı yalnızca klasik/sistematik kelamın sınırları içinde dondurmak; eski kelamcıların görüşlerini araştırıp değerlendirmeyi konu alan doktora tezleriyle ilim dünyasına katkıda bulunmaya çalışmak yerine, aksine, bunların aşılması için gayret göstermek önemlidir.

Ayrıca farklı muhataplara göre farklı eserler kaleme alınmalıdır. İslam inanç

---

[1] Bulğen, "*Osmanlı Yeni İlm-i Kelâmında Materyalizm Eleştirileri*", 409.

esaslarının belli bir bilgi düzeyine hitap eden felsefî nitelikte delilleler ve öncüllerle açıklanması ve ispatı, başta gençler olmak üzere halkın çoğu kez sorunlarına çare olmamaktadır. İlmî-felsefî ayrıntıların yer aldığı eserler yanında, bu ayrıntılara yer vermeyen ama diğer konuları, halkın anlayabileceği şekilde geniş geniş anlatan eserlere ihtiyaç vardır. Klasik kelamcıların ihtisar (ayrıntılı eserlerden özetlenmiş) eserleri yazması, mantık olarak doğru olmakla birlikte, üslûp olarak yanlıştır. Çünkü bu eserler de üslup olarak ayrıntılı eserlerle aynıdır. Oysa insanların duygu dünyasına seslenen, örnekler ve temsiller üzerinden anlamayı kolaylaştıran, ibret almaya sevk eden; imanın korku-ümit, ta'zim ve tevazu, şükran, muhabbet ve teslimiyet, güven ve bağlılık vurgulu bir dil kullanılmalıydı. Aslına bakılırsa, kelam tarihinde işin bu kısmı, sufilere terk edilmiştir. Böylelikle ikili bir din anlayışının oluşmasının önü açılmıştır.

Kelam ilminin, konularının ve muhtevasının güncellenmesi, yöntemlerinin gözden geçirilmesi, kısaca yenilenmesi İslâm düşüncesinin de yenilenmesi demektir. Bu yenilenmenin olması gerektiği gibi olması, diğer İslam ilimlerine de olumlu ve önemli katkı yapacaktır.

2. ÇAĞIMIZ KELAM PROBLEMLERİNİN BAZI NEDENLERİ

Her bilgi kendi yerinde asıl önemini bulur ve rolünü oynar.

İnsan düşünen, inanan medenî bir varlıktır. Sekülerleşme, rasyonalizm, sensualizm (duyumculuk), pozitivizm, bireycilik, toplumculuk (komünizm, sosyalizm), hazcılık (hedonizm), sübjektivizm, küreselleşme, hızlı değişim, gibi süreçler, insanda yaratılıştan gelen dinî duyguları ve Allah'ın varlığını sezme ve ona yönelme potansiyellerini, manevi enerjilerini söndürememiştir. İnsanları mevcut dinlerden uzaklaştırmak mümkündür, bu imtihan dünyasında olmanın gereği bir imkândır. Ancak insanların dinî duygularını ve ilgilerini, başka bir yöne kanalize etmeden, büsbütün yok etmek mümkün değildir. Bu nedenle de dinî duygu, Allah'ı inkâr eden insanlarda farklı arayışlar şeklinde ortaya çıkmaktadır. Modern çağda ortaya çıkan inanç sorunlarının temel nedenlerinden biri de budur.

GAYBÎ BİLGİ

Yusuf Kenan ATILGAN

1. İLHAM, SEZGİ, RÜYA VE ASTROLOJİNİN BİLGİ DEĞERİ

İlham

İlham, sözlükte içmek, birden yutmak anlamındaki "lehm" kökünden türemiştir ve "yutturmak" demektir. Allah'ın doğrudan veya melek aracılığı ile iyilik telkin eden bilgileri insanın kalbine ulaştırması anlamında bir terimdir.[1] "Feyz yoluyla insanın kalbine ulaştırılan bilgi" şeklinde de tanımlanabilir.[2]

Birçok hadiste ilham konusu yer almakta olup bunlardan bir tanesinde Peygamberimiz, şöyle dua etmektedir: "*Allah'ım, senin nezdinden bir rahmet istiyorum ki onunla bana rüşdümü ilham edesin.*" Bir diğer hadis ise: "*Sizden önceki ümmetlerin içinde ilhama mazhar olan kişiler (muhaddesûn) vardı...*"[3] şeklindedir. Hadis mütehassısları *muhaddesûn* tabirinin, mele-i âlâ'dan kalbine bir şey ilham edilen kişiler için kullanıldığını ifade etmişlerdir.[4]

İlhamı kesin bilgi kaynağı olarak kabul eden bazı şiî fırkalar bulunmaktadır. Yine Ehl-i Sünnet kelâmının henüz teşekkül etmediği dönemde tasavvufi düşünceleri ele alan eserlerde ilhamın da duyu, haber ve aklın ötesinde asıl bilgi kaynaklarından biri olarak kabul edilmiştir.[5]

Mu'tezile kelamcıları, ilhamın dinî alanda kullanılabilecek kesin bilgi kaynağı olmadığını ve uyulması zorunlu bir hükmün delilini teşkil edemeyeceğini savunmaktadır.[6] Onlar, ilhama delil olarak değerlendirilen "*Bizim uğrumuzda çabalayanları, andolsun yollarımıza eriştireceğiz.*"[7] ayeti, herhangi bir yol gös-

---

[1] Topaloğlu; Çelebi, *Kelam Terimleri Sözlüğü*, İlham Mad.

[2] Yavuz, *"İlham"*, XXII, 98.

[3] Tirmizî, Duâ, 30, krş. Da'avât, 69.; Buhârî, Ashabü'n-Nebî, 6, el-Enbiyâ, 54; Müslim, Fedâilü's-Sahabe, 23; Tirmizî, el-Menâkıb, 17.

[4] Aynî, *Umdetü'l-Kârî Şerhi Sahihi Buhârî*, XIII, 110

[5] Örnek için bkz. el-Muhâsibî, Hâris, *Risâletü'l-Müsterşidîn* (nşr. Abdülfettâh Ebû Gude), 78-100.

[6] Kâdî Abdülcebbar, *Müteşâbihu'l-Ku'rân*, II, 691.

[7] Ankebut, 29/69.

terme, delalet ve açıklamanın onlara has kılınacağı, bazı kimselere özel bir bilgi verileceği anlamına gelmez demişlerdir. Allah bu ifadelerle kurtuluş, refah ve sevap yollarını dilemektedir. Bu da Allah'a karşı kulluğunu yerine getiren ve çabalayan herkese has kılmıştır[8] demişlerdir.

Kur'an'da insanın kalbine *fücur*'un da *takva*'nın da ilham edildiği[9] beyan edilmekte; ayrıca, şeytanın insanoğlunun kalbine vesvese vereceği[10] de haber verilmektedir. İlgili ayetler sebebiyle kalbe gelen bu bilgilerin Allah'tan mı yoksa şeytanın verdiği vesveseden mi kaynaklandığını bilebilmek neredeyse mümkün değildir.

Eş'arî kelamcıları, Kelâm ilmindeki genel kanaate uygun olarak bilgi kaynaklarını duyu, akıl ve doğru haber olarak üç kaynak ile sınırlamaktadır. Eş-'arî'nin (ö. 324/935), bilgi kaynaklarını üç gurupta topladığını ve bunların dışında ilham, rüya, tahdîs, ilm-i ledün gibi herhangi bir kaynaktan objektif bilgi elde edilemez dediğini görmekteyiz.[11]

Ancak Eş'arî'nin aksine Gazzalî (ö. 505/1111), kelamcıların bilgi kaynağı olarak kabul ettiği duyu, akıl ve haber dışında ikincil derecede tercih ve kabul ettiği sûfî bilgi kaynağı olan ilhama dayalı bilgiyi bir kurtuluş yolu olarak göstermektedir. Ona göre, "ilham, herhangi bir delil kesb olmaksızın kendiliğinden kalpte hâsıl olan bilgi"dir. Kalbe olan bu ilkâ ile yani ilâhî öğretim ile hâsıl olan ilim, **ilham** ve **vahiy** diye ikiye ayrılmaktadır. Vahiy, gaybı açık olarak bildirirken; ilham gaybteki şeye bir işaret olmaktadır. vahiy yoluyla edinilen bilgiye **nebevî ilim**; ilhamdan hâsıl olan ilme ise **ilm-i ledün** denir.[12] Ledün ilmin, yaratan ile insanın nefsi arasında bir vasıta olmaksızın hâsıl olduğunu söylemekte, söz konusu ilmin 'gaybın kandilinden gelerek, temiz ve latif bir kalbe düşen ışık gibidir. Peygamber ve velilere keşifler gelir. Bunlar ne tahsil, ne zihni çalışma ne de kitaplar telif etmek suretiyle olmaz. Onlar, ancak kalplerini dünyevî meşgalelerden tamamen boşaltmak, iradelerini ve bütün manevî varlıklarıyla kendilerini Allah'a teslim etmek suretiyle o mertebeye ulaşırlar. Bunların dışında olanlar, yani âlimler akıl yürütme ve zihni çalışma ile bilgilerini elde ederler.[13]

---

[8] Kâdî Abdülcebbar, age, II, 551.

[9] Şems 91/8

[10] Nas 114/ 4-6.

[11] İbn Fûrek, *Mücerred*, 17. Bağdâdî ise ilhamın, özel yeteneğin söz konusu olduğu insanlarda sanata yönelik duygularının yönlendirilmesine katkı sağladığını söylemektedir. el-Bağdâdî, *Usûlu'd-Dîn*, 14–15.

[12] el-Gazzalî, *İhyâu Ulûmi'd-Dîn*, III, 13-14; *el-Munkız mine'd-Dalâl*, 557.

[13] el-Gazzalî, *İhyâu Ulûmi'd-Dîn*, III, 14; *er-Risâletü'l-Ledüniyye*, 237.

Mâturîdî de ilhamı bilgi kaynağı olarak kabul edenleri eleştirmektedir. Ona göre, "(Allah) ona (nefse) *fücûrunu* da *takvasını* da ilham etti"[14] ayetinin anlamı; 'Allah, nefiste; güzeli çirkinden, temizi kirliden, *fücûrun* çirkinliğini ve *takvanın* güzelliğini ayırt edecek gücü yarattı,[15] şeklindedir.

İlham, kesb yoluyla elde edilemeyişi açısından vahiy ile ortak ise de sadece peygamberlere özgü olmayışı ve vahiydeki kadar berrak bulunmayışı yönünden vahiyden ayrılır.[16]

Ehl-i Sünnet ve Mutezile kelamının tüm bu bakış açılarına rağmen Şiiler, ardından Bâtıniler ve Sufiler ilhamı bilgi vasıtaları içine dâhil etmiştir. Fakat peygamber olmayan kişilerin bu gibi şeyleri iddia etmesi delil açısından onun geçerliliğini ispatlamaz. Tekrarı ve tecrübe edilmesi mümkün olmayan bu gibi şeylerin peygamber dışındaki kişiler için şeytandan kaynaklanması da mümkündür.[17]

Kur'ân, insanı doğru habere, duyu verilerine ve rasyonel bilgilere yöneltmektedir. Mu'tezile, Mâturîdî ve Eş'arî ekolüne mensup kelamcılara göre, insan kalbine bazı bilgilerin ilham edilmesi mümkün olmakla birlikte bunlar genel geçerliliği bulunan kesin bilgi sayılamaz ve dinî alanda delil olarak kullanılamaz.[18]

İlhamın bir hakikat olup olmaması ile onun bilgi kaynağı ya da değeri ifade edip etmemesi farklı şeylerdir. Şüphesiz şeytanın vesvese yoluyla insana kötü şeyleri telkin etmesine karşılık Allah, melekler aracılığıyla hakikat ve iyiliğe yöneltmek amacıyla müminin kalbine gerçeği yerleştirmektedir.

Sezgi

Sözlükte bir düşünce konusunun, kasıt ve ihtiyar olmaksızın birden bire kavranması, bir işin veya olayın sonucunu tahmin sezme gibi anlamlara gelmektedir.

Kelam alimlerine göre sezginin özellikle aklî olanı değer taşır. Çünkü sezgi (hasd), aklî öncüllerden sonuçlara süratle intikali, basit bir müşahede ile sonuca ulaşmayı veya öncülle sonucun aynı anda zihne gelişini ifade eder. Bu tür bir bilgi zaruri olup kesinliği tartışılmaz. Filozoflar için de sezginin bu anlamı geçerlidir.

---

[14] Şems, 91/8.

[15] el-Mâturîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, V, 464–465.

[16] Topaloğlu; Çelebi, *Kelam Terimleri Sözlüğü*, İlham Mad.

[17] el-Mâturîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, III, 100.

[18] Taftazani, *Şerhu'l-Akaid*, 12.

Felsefi kaynaklara bakıldığı zaman konusu, içeriği ve psikolojik fonksiyonlarla ilişkisi bakımından çok farklı sezgi türlerinden söz edilebilir. Bunların başlıcaları; tecrübî sezgi, aklî sezgi, mistik sezgi ve felsefî sezgidir. Gazzâlî ve Meşşai felsefe geleneğinden gelenlerin çoğu ilham ve rüya gibi batını durumları bir bilgi olarak kabul etmekte kaynağı ve doğruluğu tecrübe edilemeyecek gizemli durumları sezginin türleri olarak görmektedirler.[19]

Bazı filozoflar sezgiyi algının temelinde, bazıları akıl yürütmenin temelinde, bir üçüncü grupta metafizik alanın temelinde görmüşlerdir.[20]

Gazzali bilinenlerden hareketle bilinmeyenlere ulaşma yöntemlerinden (tümevarım, tümdengelim ve analoji) yola çıkarak sezgiyi bir bilgi kaynağı görmekte ve bilgiyi bu iki temele ayırmaktadır. Bu durumda insan nereden ve nasıl kaynaklandığı belli olmayan bir önermeden hareketle bir hükme ulaşmaya çalışır. Bu durumda da sezgi düşüncenin öncüllerden neticelere vasıtasızca varması olmaktadır. Buraya kadar benzerlik arz etse de Gazzali sezgisel bilginin kesinliği ve apaçıklığı konusunda Bergson'dan ayrılır. Gazzali'ye göre sezgi bilgileri tecrübe ile kazanılmış bilgiler gibi kesin ve bir akıl yürütmenin prensibidirler. Sezgiler ilhamda olduğu gibi saf ve herhangi bir tesir altında bulunmayan zihinde doğarlar. Bu tür bilgiler şüphesizdir ve bunların doğruluğunun ve kesinliğinin ispatı söz konusu olamaz.[21]

Filozoflar; gerçekte, sezgi ile akıl yürütmenin düşüncenin birçok işlevinde kaynaştığını ve birbirini tamamladığını iddia ederler. Bu çıkış noktasına göre düşünce daima ya bir sezgi ile veya bir akıl yürütme ile işe başlar hatta sezgi düşünceye temel teşkil eder.

Sezgi kaynağı açısından test ve tekrar edilebilme durumlarının olmayışı itibariyle bir takım sakıncalar barındırmaktadır. Sezgi yalnız başına bilginin kaynağı olarak alınmak istenirse güvenli bir metot olmaz. Bilginin doğruluğu ve bir değer ifade edip etmeyeceği bir takım ölçütlerle kontrol edilmediği sürece ortaya çıkan belirsizlik ve çıkış noktaları sağlıklı bir sonuca götürmemektedir. Bu sebeple sezgi akılla ve duyularla kontrol edilmedikçe saçma iddialar ortaya çıkabilir ve çok kolayca yanlışa düşülebilir. Sonuçta sezgi ile ortaya çıkan bilgi akıl,

---

[19] Hökelekli, "*Hads*", XV, 68-69.

[20] Bergson kelam alimlerinin aksine sezgiyi, bilgi elde etme yollarını ifade eden bütün tanımlamalardan üstün görmektedir. Ancak Bergson'un bu iddiası içerisinde bir belirsizliği barındırmaktadır. Çünkü yine ona göre sezgiden çıkan bir fikir zihinden çıkan bir kavram kadar açık olmayıp belirsizdir. Bu belirsizlik ya da kapalılığı bilgi değeri taşıyıp taşımaması açıklığıyla aşabilir ve çözülemez gibi görünen birçok meseleleri açıklığa kavuşturabilir. Sunar, "*Bergson'da Zeka ve Sezgi*", VII, 42.

[21] Taylan, *Gazzali'nin Düşünce Sisteminin Temelleri*, 83, 200.

doğru haber ve duyular ile test edilerek bilgi olup olmadığı tespit edilmelidir. Bu tespite uygun olmayan sezginin bilgi değeri olmaz.

Rüya

Arapçada gözle ve kalple bakmak, görmek anlamındaki rü'yet kökünden türeyen rü'ya kelimesi uyku esnasında zihinde beliren görüntülerin bütününü ifade eder.[22] Rüya yerine düş ve hulm kelimeleri de kullanılmakla birlikte rüya daha kapsamlı bir anlam alanına sahiptir. *Hulm-Ahlam*; korkunç rüya anlamına gelmekte olup, Kur'an'da yer aldığı şekliyle gerçekte hiç anlamı olmayan boş bir zan ve hayalden ibarettir.

İnsan fizyonomisi üzerinde yapılan araştırmalar rüyanın yeme ve içme gibi doğal bir ihtiyaç olduğunu göstermektedir.

İlkel toplumlar, gerçek hayatta yaşanan olaylarla uyku halinde görülen rüyaların birbirinden ayrılması ve anlamlandırılması konusunda uzun süre arayış içerisinde olmuş ancak rüyada görülenlerin uyanıkken yaşananlar kadar gerçek olduğuna kanaat getirmişlerdir. Tarihi vesikalarda Eski Mısırlılar, Asurlular ve Yunanlarda kâhin ve büyücülerin en önemli görevlerinden birinin rüyaları yorumlamak olduğu görülmektedir. Rüya tabiri konusunda bilinen ilk metinler milattan önce 5000'li yıllarda Asurlular tarafından yazılmıştır.[23]

Kur'an-ı Kerim'de Hz. Yusuf'a rüyaların yorumunun öğretildiği; Hz. İbrahim başta olmak üzere Hz. Yakup ve Yusuf'un rüyaları yorumlayarak bu tabirler doğrultusunda hareket ettikleri haber verilmektedir.[24] Kur'an'dan anlaşıldığı üzere rüyaları en doğru ve isabetli bir şekilde yorumlamayı bilenler Allah'ın elçileridir. Çünkü peygamberlerin Kur'an'da anılan rüyalar gibi rüya yorumları da vahiy mahsulüdür.[25]

Buhari ve Müslim'de geçen hadislere göre Hz. Peygamber rüyayı üç kısma ayırmıştır: Birincisi; Allah'tan bir müjde şeklinde gelen sadık rüyalardır.[26] İkinci-

---

[22] el-İsfehani, *el-Müfredat fi Garibi'l-Kur'an,* 303-304; İbn Manzur, *Lisanül-Arap*, XIV, 291, 297, Rü'ya md.

[23] Çelebi, "*Rü'ya*", XXXV, 306.

[24] Yusuf, 12/6, 21Ü; Rüyaların yorumu için Kur'an'da "ta'birü'r-rü'ya", "te'vilü'r-rü'ya", "te'vilü'l-ahlam" ve "te'vilü'l-ehadis" (Yusuf, 12/6, 21, 43, 44, 100.) deyimleri ve hüküm çıkarma anlamına gelen "ifta" kelimesinin çeşitli türevleri kullanılmıştır. Yusuf, 12/43, 46.
Hz. İbrahim'den oğlunu kurban etmesinin rüyasında istendiği (Saffat, 37/100-113.); Hz. Yusuf'un Mısır'da zindandayken iki gencin ve Mısır kralının (Yusuf, 12/36, 41-49.) rüyalarını yorumladığı bildirilmektedir. Yusuf, I2/99-100.

[25] İbn Kesir, *Tefsiru'l-Kur'an'il-Azim*, IV, 15; Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, VI, 211.

[26] "Müminin sadık rüyası, nübüvvetin kırk altı nev'inden biridir." Buhârî, Ta'bîr, 5; Tirmizî, Rüya,

si; şeytandan gelen üzücü ve korkutucu rüyalardır.[27] Sonuncusu ise kişinin kendisinden kaynaklanan rüyalardır.[28]

Gerek hadislerden gerekse bilimsel araştırmalardan rüyaların çeşitli nedenlerden kaynaklanabileceği sonucuna ulaşılmaktadır. Bu yüzden kişinin, rüyasını kendisi ya da başkaları ile ilgili bir hüküm sayarak uygulamaya geçmesi İslam alimlerinin çoğunluğu tarafından doğru bulunmamıştır. Kelam bilginlerinin genel görüşü rüyanın kesin bilgi vasıtası olmadığı yönündedir. Rüyaların çoğunluğu, günlük yaşantının etkisiyle batıl bir hayalden ibaret görüldüklerinden onlara güvenilemez. Kaynağı ve bir hakikati ifade edip etmediği kesinlik ifade etmeyen böylesi belirsiz ve karmaşık bir olgunun, başta dinin temeli olan itikad olmak üzere hiçbir alanda delil olarak kullanılamayacağı konusunda İslam alimleri arasında büyük oranda ittifak vardır. Diğer bir ifadeyle peygamberler dışındaki insanların gördükleri rüyaların dini bakımdan bir delil niteliği taşımadığı, rüyalara dayanarak inanç veya amele dair meselelerde hüküm ortaya konamayacağı hususunda İslam alimleri arasında geniş çaplı görüş birliği oluşmuş bulunmaktadır. Çünkü rüya her ne kadar insan için bir gerçeklik olsa da görülenlerin unutulması, karıştırılması bir kısmının hatırlanmaması ve yorumunda hata ihtimali bulunması gibi sebeplerle herkesi bağlayıcı açık akli ve nakli deliller kadar kesinlik bildirmesi söz konusu değildir.[29]

Hem Kur'an'a ve hem de hadislere bakıldığı zaman rüyaların tabir edildiği görülmektedir.[30] Yorumlama, kimileri tarafından Allah vergisi bir yetenek kabul edilirken kimileri de rüya yorumunun olayları çözümleme becerisine dayandığını söylemektedirler. Her nasıl olursa olsun Peygamberler haricinde insanların yaptıkları tabirler zan ve tahmine dayanmaktadır. Zan ve tahmin ise bilgi kaynağı olamaz; bilgi edinmek için bunlara itibar edilemez.

Rüyasında Allah'ı ya da peygamberi gördüğünü ve görev ya da talimat aldı-

---

2. "Nübüvvet kesildi, müjdeler kaldı." Muslim, Salat, 207; Ebû Dâvûd, Rüya, 2. Ayrıca ezanın rüya ile tespiti konusu (Ebû Dâvûd, Salât, 28; İbn Mâce, Ezan, 1.) ve Hz. Peygamberin, rüyalarla ilgili çeşitli tavsiyelerde bulunması (Buhârî, Ta'bîr, 3, 4, 10; Tirmizî, Rüya, 5; Ebû Dâvûd, Rüya, 5) gibi rivayetler buna örnek gösterilebilir. Taftazani, *Şerhu'l-Akaid,* 12.

[27] Buhari, Tabir, 2, 10; Müslim, Rü'ya, 2; er-Razi, *et-Tefsiru'l-Kebir*, XVIII, 138.

[28] Buhârî, "Ta'bîr", 26; Müslim, "Rü'ya", 6.

[29] İbn Haldûn, *Şifâü's-sâil*, 61-69; Yazır, *Hak Dinî*, VI, 4259- 4260.

[30] Kaynaklarda Hz. Peygamber'in sabah namazından sonra; "Rüya gören var mı?" diye sorduğu, varsa tabir ettiği kaydedilmektedir. Buhari, Ta'bir, 47. Peygamberimiz, eğer kendisi rüya görmüşse anlattığı, ashaptan birinin veya kendisinin bunu tabir ettiği; güzel rüyaları anlatıp tabir ettirilmesini hoş karşıladığı, kötü rüyaların anlatılması veya tabir ettirilmesini ise istemediği belirtilmektedir. *TDV İslam İlmihali*, II, 162.

ğını iddia eden birine itibar edilmez. Ancak vahiy alan peygamberlerin rüyaları dini açıdan bir bilgi değeri taşıyabilir. Çünkü peygamberlerin rüyaları bir çeşit vahiydir ve uyanıkken vahiy almaları gibi değerlendirilir. Kur'an'da bunun örneklerini görebiliriz.[31]

Sağlam din anlayışı, ancak Kur'an ve sahih sünnete dayanmakla mümkün olur, Çünkü bu deliller akla hitap eder ve bu delillere dayanarak ortaya konan hükümlerin diğer akıl sahipleri tarafından kontrolü mümkündür. Bu deliller dışında rüya gibi sübjektif veri konumundaki hususların delil olarak kullanılması, delillerin kapalı, karmaşık ve kontrol edilemez oluşundan dolayı her dönem sorun oluşturmuştur.

Astroloji

Gök cisimlerinin hareket ve konumları ile ilgili dünya da olup bitenler arasında ilişki olduğunu iddia eden ilme, astroloji denmektedir. Astroloji, kişilerin, grupların veya milletlerin kaderlerini önceden haber vermek gayesi ile gezegenlerin ve yıldızların dünya olayları üzerindeki etkisini yorumlama işidir. Bu yorumlamayı yapan kişiye de Astrolog denir.

"Yıldızlar ilmi" anlmına gelen **ilm-i nücum** hem astronomi hem astrolojiyi kapsarken bilimsel ve teknolojik gelişmeler sonucu astronomi pozitif bilimler alanına girerken, astroloji bilimsel temelleri olmayan bir uğraş ve inanış haline gelmiştir. Bu ikincisi, yıldız falcılığı ve müneccimlik olarak da adlandırılır. Terim anlamıyla; "yıldızların insanları ve yeryüzündeki olayları etkilediği inancına dayanan sözde ilim"dir. Astroloji kısmen veya tamamen vasıtasız bilgileri ve gaybtan haber vermeyi içermektedir. Bu sebeple hem dini bilgi hem de kültürümüzü ilgilendirmektedir.[32]

Astrolojinin, İslam dünyasına VII. yüzyılda başlayan fetih hareketleri paralelinde farklı kültürlerle karşılaşması sonucu girdiği ve VIII-IX. yüzyıllarda Eski Yunan, Hint ve İran kültürlerinden yapılan çeviriler aracılığıyla bu konudaki tartışmaların zenginleştiği, lehte ve aleyhte görüşlerin iyice belirdiği söylenebilir.[33] Hadislerde reddedildiği için ve yöntemleri açısından fal ve kehanete benzerliği sebebiyle astroloji reddedilmiştir.[34]

Batı'da Batlamyus'un düşüncelerine dayanan astroloji; gök cisimlerinden

---

[31] Mâtürîdî, *Te'vilât*, IV, 238, 532; Zemahşerî, *Keşşâf*, IV, 56.

[32] *TDV İslam İlmihali*, II, 149-151.

[33] Çevrilen temel eserler için bkz. Bkz. Sezgin, "*Astronomi*", II, 3 vd..

[34] Topaloğlu; Çelebi, *Kelam Terimleri Sözlüğü*, İlm-i Nücum Mad.

şua olarak yayılan güçler, etkisi altına aldıkları yeryüzündeki varlıkların tabiatını etkiler.

Doğu'da ise astroloji Sabiilik ve Hint Astronomisinden beslenmiştir. Sabiiler yeryüzünde meydana gelen bütün değişikliklerin, gök cisimlerinin özel yapıları ve hareketleri ile sıkı bir biçimde ilişkili bulunduğuna inanmaktaydılar.

Hint astronomi bilginleri bu konuda yıldızların asıl mahiyetlerinden değil, özelliklerinden hükümler çıkarmışlardır. Mesela büyüklük ve mesafe yüksekliği sebebiyle Zühal yıldızını saadet kaynağı saymışlardır.[35]

Kur'an'da ise bütün varlıkların Allah'ın emrine boyun eğdikleri, yaratıcı, etkileyici ve yönlendirici bir güçlerinin bulunmadığı vurgulanmıştır. Bu sebeple İslam yıldızlara ve fala itibar etmeyi, onlara bir anlam ve ümit yüklemeyi reddeder.

Kendini astrolog diye adlandıran falcı ve medyumların ister bilinçli ister bilinçsiz, insanı hem dinden hem kendi benliklerinden uzaklaştırdıkları bugün kesinleşmiş bir görüştür. Yaptıkları, insan hayatını mutlak ilim, hikmet ve kudret sahibi olan Allah'ın kudretinden alarak cansız gök cisimlerinin hareketlerinden çıkarılan bir takım yorumlara havale etmek anlamına gelen bu davranışlar abesle iştigaldir.

Medyumlar, doğru ve kutsal ile her tür ilişkiyi keserek agnostik bir dünyada ve gizemli mekanlarda saf insanları avutarak umut tacirliği yapmaktadırlar. Ortaya koydukları cümleler bilgi değeri taşımamakta, dayanaksız bir takım safsatalar içermektedir. İnsanların doğru inanç ve bu inanca aidiyet ifade eden hislerini sistemli uydurma içerikler ile istismar ederek kâra dönüştürmektedirler.

2. KEHANET, FALCILIK VE MEDYUMLUĞUN İNANÇ YÖNÜ

Kehanet

Kehanet, Arapçada 'khn' fiilinden türemiş olup "gayb ile ilgili haber vermek" anlamlarına gelir. Terim olarak yüce güçlerin, cinlerin veya doğaüstü varlıkların yardımını talep ederek sıradan insanın anlayışının ötesindeki sorulara cevap bulma girişimi olup bazı teknikler kullanmak suretiyle gaybdan haber vermektir. "Kâhin" de kâinat ve gelecek zaman ile ilgili bilgi veren, sırların bilgisini çağıran kişi[36] olarak tanımlanır. Kahin, çok zaman geçmişin bilinmezini bi-

[35] Daha geniş bilgi için bkz.; http://dergipark.gov.tr/download/article-file/258201

[36] İbn Manzur, *Lisanu'l-Arab*, V, 3949.

lebilen, geleceğin bilgisine hâkim, kendisinden bir şey gizlenemeyen şahıslar olarak tanımlanmıştır. Kâhin yerine gelecekten bilgi veren kimse anlamında bazen 'arraf' kelimesi de kullanılmıştır.[37]

İslam öncesi dönemlerden günümüze kadar bir takım kişiler, cinlerle irtibat kurduklarını, kendilerinin dostu veya emirleri altına girmiş cinlerin onlara gayba ait bazı haberler verdiklerini iddia edegelmişlerdir. Bu iddialar Kur'an'da açık bir şekilde yalanlanmaktadır.[38] Hz. Peygamber, kâhin denilen kimselerin verdikleri haberlere inanılmasını da onlara bir şey sorulmasını da yasaklamıştır.[39] Bu durumda ister yıldızlara bakılarak, ister cinlerle konuşarak ister remil yolu ile gaybdan haber verdiğini iddia etsin, kâhine, müneccime, arrafa bir şey sormak, onların kaybolan veya çalınan şeylerin yerlerini söylediklerini tasdik etmek, şiddetle yasaklanmıştır. Bu yüzden de cinlere, çalınan şeyler hakkında soru sormak caiz olmadığı gibi onlardan alındığı iddia edilen haberlere inanmak da doğru değildir. Cinlerden alındığı ileri sürülen bu tür haberler şer'i ve hukuki bir delil olarak da kullanılamaz.[40]

Fal

Arapçada fal, "uğur ve uğurlu şeyleri gösteren simge" anlamına gelir. Meydana gelecek olaylara işaret şeklinde de tanımlanmıştır.[41]

Her şekle bir mana verme ve her davranışa bir anlam yükleme insanın yapısından gelen bir özelliktir. Bu noktada fala başvurma iki yönden değerlendirilmiş, herhangi bir bilgi iddiası söz konusu olmadan iyilik dileme şeklinde olursa müsamahakâr davranılmıştır. Gaybtan haber verme şeklinde değerlendirilmeyen bu tarz fal, bazı kimseler tarafından iyiye yönlendirme niyeti olarak kabul görmüştür.[42] Oysa Peygamberimiz falı reddetmiş, cevaz verdiği anlamına gelebilecek herhangi bir cümle de sarf etmemiştir.

Kur'an'da bizzat fal kelimesi geçmez ancak; ezlam/şans okları, şans, uğur ve kısmet aramak maksatlı fal uygulamalarını kesin bir biçimde takbih edip haram kılmış; onu, bir ayette "fısk" yani yoldan ve Allah'a itaat dairesinden çıkış, sapış; bir başka ayette de "şeytan işi bir pislik" olarak nitelemiştir. Kur'an'da "*…ve fal*

---

[37] el-İsfehani, *el-Müfredat*, 665.

[38] Cin 72/8-9.

[39] Ebu Davud, Tıb, XXI, 3904; Tirmizi, Taharet, 102, 122, 135.

[40] Ateş, *Cinler-Büyü*, 263

[41] Doğan, *Büyük Türkçe Sözlük*, 1071.

[42] Çelebi, *İslam İnancında Gayb Âlemi*, 92.

oklarıyla kısmet aramanız size haram kılındı. Bunlar fısktır."[43] ve "*Ey inananlar! [...] şans okları şeytan işi bir pisliktir.*"[44] şeklinde geçmektedir.

Ayet ve hadislerde; gaybı bilme, insanın kaderini değiştirme ve geleceğini görme iddiası taşıyan, Allah'tan başka varlıklardan yardım alma gayesi güden, insanları sağlam bilgi kaynaklarına ve gerçek sebeplere başvurmaktan alıkoyan her türlü bidat, hurafe, batıl inanç ve uygulama yasaklanmıştır. Bu sebeple de çeşitli kültürlerde değişik tarzlarda yaygınlık kazanmış bulunan her türlü fal ve falcılık İslam'ın inanç sistemine uymamaktadır.[45]

Hayatın akışını hikmetsizlik ve izaha muhtaç, karmaşık ve dayanaksız iddialara teslim ettiğinden, yukarıdaki ayetlere göre falcılık, kesin olarak haramdır.

Buna rağmen, hayallerimiz, beklentilerimiz ve vehimlerimizin sürüklemesi ile düşünsel enerjilerimizi mana aleminden madde düzlemine indirerek gaybın bilinmezliğini bilmek çabasıyla gökyüzündeki yıldızların bilmediğimiz tabiatlarına sığınmak, insanı değersizleştirmektedir. Bu çaba aynı zamanda Tevhid inancımızın gereği olan yegane Yaratıcı'nın kudretini sınırlamakta ve yaratılmış hakikatleri görmezden gelmeye teşvik etmektedir. Kur'an'da sıklıkla, "temelsiz ve bilgi değeri olmayan öngörü, zan[46] olarak ifadelendirilen, bir yerde de geçersizliğine işaret etmek üzere, "gaybı taşlamak, karanlığa taş atmak"[47] nitelemesiyle gözden düşürülen durum budur.

Kehanet ve falcılığın modern bir uygulaması şeklinde tezahür eden **medyumluk** da bir takım hayali, ulvi ve manevi varlıklar ya da ruhlar ile iletişime geçerek ve onlara hükmetmek suretiyle; insanlara ruhsal varlıklar ile etkileşim yaptırılması iddiasıdır. Beyin okuma, mesafesiz varlık ve olayları görebilme-duyabilme, gizemli olayların aydınlatılması gibi hallerin izahatı iddiasını da taşımaktadır. Aynı anda birden fazla mekânda bulunabilme, kaybolan bir şeyi bulma gibi iddialar yanında hasta kimselerin ruhsal varlıklardan alınan enerji ile tedavi edilebilmesi gibi safsatalardır.

---

[43] Maide 5/3.

[44] Maide 5/90.

[45] Varlı, *Bidat, Hurafe ve Batıl İnançlar*, 362.

[46] En'am 6/116; Zuhruf 43/20; Zariyat 51/10-11.

[47] Kehf 18/22.

3. SAYILARDA GİZ, CİFR VE EBCED HESABI

Harflere verilen sayı değeri ile geleceğe veya geçen hâdiselere, ibarelerden tarih veya isme dair işaretler çıkarma işine **cefr** denilmektedir.[48] Cefr yöntemini kullananlara cefrî veya ceffâr denilmektedir.[49] **Ebced** kelimesi ise Arap alfabesindeki harflerin kolaylıkla ezberlenebilmesi için harflerin birleştirilmesiyle meydana getirilmiş sekiz manasız kelimenin ilki olan bir terimdir. Ebced, bu sıralamada ilk kelimenin adı olduğu gibi aynı zamanda diğer kelimelerin tümüne de denir.[50] Cefr ve ebced, mahiyet ve sonuç açısından aynı içeriğe sahiptirler.[51]

Şii düşüncesinde, Hz. Peygamber tarafından Ali oğullarına verilmesi için Ali b. Ebi Talib'e emanet edilen, kıyamete kadar meydana gelecek bütün dini ve siyasi olay, bilgi ve sırların harflerle çözüldüğüne inanılan bir ilimdir.[52] Oysaki, Hz. Peygamber'in kendisine gelen vahiylerin bir kısmını yalnız Hz. Ali'ye bildirdiğini, bu sebeple Ali'nin bilgilerinin de vahye dayandığı iddiası, Rasûlullah'ın nazil olan vahiylerin tamamını bütün ümmete tebliğ ettiğini ifade eden Kur'an ayetleriyle çelişmektedir.[53]

"Söz-harf ve sayı bütünlüğü"nden doğan bir sanat olan cefr yöntemiyle, harflerin sayısal değerlerinden yola çıkılarak tarih düşürmeye çalışılmıştır. Ancak cefrin genellikle "geleceğe yönelik bilgi edinme" anlamında değerlendirilmesi, onun bir tarih düşürme yöntemi ve bir söz sanatı olma özelliğini gölgelemiştir.[54] Cefr ile birlikte, ayrı ayrı harfleri rumuz gibi kullanarak bunlardan bir hüküm çıkarma inancı doğmuştur. Bu suretle **ilmu'l-cefr** tabiri, **ilmu'l-huruf** manasında kullanılır olmuştur. Yani harflerin rumuz ve sayılarına dayanarak geleceğe dair hüküm çıkarmak anlamına gelen Hurufiliğe dönüşmüştür. Hurufilik, harflere adedî kıymetler atfetmek suretiyle, istikbalden haber verme usulüdür.[55]

---

[48] Yeğin, *Yeni Lügat*, "cifr" mad.

[49] Yurdagür, "*Cefr*", VII, 215.

[50] Yakıt, *Türk-İslâm Kültüründe Ebced Hesabı ve Tarih Düşürme*, 25.

[51] Badıllı, 931; Yeğin, "*Cifr*" mad.

[52] İbn Kuteybe, *Te'vilu muhtelifi'l-hadis*, 152; el-Kuleyni, *Usul mine'l-kafi*, I. 132; Şeyh Saduk, *el-Hisal*, II. 257;

[53] "*Ey Rasûl! Rabbinden sana indirileni tebliğ et. Eğer bunu yapmazsan O'nun elçiliğini yapmamış olursun.*" (Maîde 5/67)

[54] Yakıt, *Türk-İslam Kültüründe Ebced Hesabı ve Tarih Düşürme*, 66-120.

[55] Kaynaklarda harflerin esrarına dayalı hurufiliğin milattan önce IV. ve III. yüzyıllardan itibaren Ortadoğudaki Helenistik-Gnostik izler taşıyan dinlerde ortaya çıkmaya başladığı bildirilmektedir. Yahudilerin ve Hıristiyanların bu ilimle tanışmalarının "Gnostik" felsefeyle tanışmalarından itibaren başladığı, bu felsefenin tesiriyle harflere dayalı bir takım ilimlere sahip oldukları tahmin edilmektedir. Bozhüyük, "*Huruf*", XVIII, 397-401. Bu konudaki bazı gelişmeler Yahudilerin bu ilme

Allah'ın gaybı Resulullah'a ve O'nun vekili olarak seçtiği evliya sınıfına bildireceğini savunan Şia ve tasavvufî gruplar, cefrin de bunun dolaylı yolu olduğunu iddia etmişlerdir. Cefr ilminin gayba ulaşmada bir metot olduğunu savunanların başında İbn Arabi gelmektedir.[56] O, *Futuhat-ı Mekkiye*'de cefr üzerine müstakil bir bölüm ayırmıştır. Niyâz-i Mısrî de cefr metoduyla Hz. Hüseyin ve Hz. Hasan'ın "nübüvvet" sahibi olduklarını kanıtlamak için eserlerinde iddialar ortaya atmıştır.[57]

İslam dünyasında "ilm-i esrar, huruf-u esrar"ın ilk defa haddi aşan sufilerle görüldüğünü söyler. Bunlar yıldız ve burçların ruhlarının ilahi isimlerin yansımaları ve görüntüleri olduğunu, harflerin tabiat ve sırlarının da bu isimlere sirayet ettiğini ve yine bu düzen içinde onların da varlıklara sirayet ettiğini söylerler demektedir.[58] Huruf ilminin ciddi anlamda İslami literatürde yerini almasının, daha doğrusu gaybi ilimlerde kullanılmasının İbn Arabî (ö.638/1240) ile başladığı bildiriliyor. Çünkü bu alanda belki ilk ciddi eserlerden birisi olan "*eş-Şeceretü'n-Nu'maniyye fi'd Devleti'l-Osmaniyye*" adlı eser İbn Arabî'ye nispet edilmektedir.[59]

Cefr ve ebced adı verilen rakam değerli harf sistemiyle olayların zamanını, yerini, durumunu ve sırrını keşfetmek için yapılan bu iş, kehanetin bir şeklidir. Örneğin; İbn Arabi ebced hesabıyla Mehdi'nin H. 683 yılında geleceğini söylemiş lakin bu kehanet tutmamıştır. Kimisi Deccal'in H. 743 yılında çıkacağını, Hz. İ-

---

sahip oldukları hakkındaki tahminleri güçlendirmektedir. Bazı Hıristiyan Kabalacılarının Kitab-ı Mukaddes'in vahiy kısmındaki kelimelere, sayılara dayanarak yaptıkları hesaplamalar sonucunda, bazı isimlere, yerlere, tarihlere ve olaylara ulaştıkları bildirilmektedir. Schimmel, *Tasavvufun Boyutları*, 348. Öte yandan Bursevi (ö.1137/1725) tefsirinde Hz İsa'nın hocasından ebced ilmi öğrendiğini, bu ilmin Yunanlar tarafından vaz' edildiğini söylemektedir. Bursevi, *Ruhu'l-Beyan*, V, 333.

[56] İbn Arabi, harflerin de ümmetlerden bir ümmet olduklarını, ilahi emirlerle mükellef bulunduklarını, kendi cinslerinden peygamberlerinin olduğunu, bu harflerin tespih ettiklerini ancak bunu keşif ehlinin anlayabileceğini, mükerrerleriyle birlikte bu harflerin sayılarının 78 olduğunu, "İman yetmiş küsur şubedir," (Beyhaki, *Şuabü'l-Iman*, I, 32-34.) hadisi gereğince bu harflerin hakikatlerini bilmeyen kimselerin, imanın sırrına eremeyeceklerini iddia etmiştir. İbn Arabi, "*Fütuhat*", I, 58-60; İbn Arabi, *el-Mim ve'l-Vav ve'n-Nun*, 2.

[57] Erdeğer, *Apaçık Kur'ân'ın Şifresi Olur mu?*, Haksöz, 51.

[58] İbn Haldun, *Mukaddime*, II. 196.

[59] İbn Arabi'ye atfedilen, muhteviyatının ancak cefr uzmanlarının anlayabileceği rumuzlarla dolu olduğu bildirilen bu esere Sadreddin Konevi dâhil bazı kimseler Şerh yazmışlardır. İçindeki hadiselerin meydana gelmeden 60-70 yıl önce yazıldığı bildirilen bu eserin Konevi Şerhinde cefr ilmi şöyle savunulmaktadır: Cefr ilminin, felek ve huruf ilimlerinin kendilerine göre bazı kaide ve esaslan vardır. Bunlardan yararlanarak gayba muttali olma, asla gaybı bilmek değildir. Dünyevi ve maddi hiçbir vasıtadan yararlanmaksızın geleceği önceden bildirmek gayptan haber vermektir. Bu ise ancak Allah'a mahsustur." İrfan Gündüz, *Sadreddin Konevi'nin eş-Şeceretü n-Nu'maniye fi'd-Devleti'l-Osmaniye'ye Yaptığı Şerhin Değerlendirilmesi*" Selçuk (Üniversitesi) Dergisi, Sayı; 4, 101.

sa'nın 698 yılında ineceğini söylemiş olmasına rağmen hiçbiri tutmamıştır.

Cefr/Ebced Metodu hakkında Gazzali (ö.505/1111), "*Fedaihu'l Batıniyye*" adlı eserinde, özellikle Bâtınilik anlamındaki Hurufiliğin yanlışlığını ortaya koymuş, Bâtınilerin harflerin şekillerini ve sayılarını dikkate alarak yaptıkları te'villerin aklen batıl, sır diye açıkladıkları şeylerin gülünç şeyler olduğunu, surelerin başlarındaki ve hadislerdeki harflere bakarak çıkardıkları hükümlerin ahmaklık olduğunu söylemiştir.[60]

Suyuti (ö.911/1505), İbn Hacer'e dayanarak, cefr metodunun lehindeki ve aleyhindeki görüşlerden, cefrin aleyhindeki görüşleri tercih etmiştir. Mücahid'den aktarılan bir rivayete göre bu harfler ile hesaplanarak elde edilen 'Muhammed ümmetinin yeryüzünde kalacağı süre'nin doğruluğu ve hesabın yöntemi İbn Hacer tarafından reddedilmiştir. Suyuti, yine aynı konuda mükerrerlerinin hazfedilmesi halinde bu harflerden ebced yoluyla elde edilen sayının Muhammed ümmetinin yeryüzünde beka müddetine işaret ettiğine dair Süheyl'den gelen rivayetin de yine İbn Hacer tarafından sahih olarak kabul edilmediğini zikretmiştir. Bu tarz şeylerin sihir kabilinden şeyler olduğu için İslamiyet'te yerinin olmadığı anlamına gelen İbn Abbas rivayetinin, İbn Hacer tarafından sahih olarak kabul edildiğini belirterek[61] bir bakıma kendisinin de bu görüşte olduğunu ima etmiştir. Ebcedle ilgili rivayetlerin, İbn Teymiyye ravilerini tenkit ederek güvenilir olmadıklarını açıkça ortaya koymuş bulunmaktadır.[62]

Bu konuda İbn Kesir ise tefsirinde ebced hesabı ile Hurûf-u Mukataâ'ya çeşitli manalar vermek isteyenler hakkında genişçe izahat verdikten sonra şunları söyler: "Bu harflerle vakitlerin bilindiği, olayların, fitne ve savaşların zamanlarının çıkarılacağını öne sürenler Kur'an'da olmayan şeyler iddia etmektedir."[63]

Hz. Peygamber'den de gayba ve istikbale ait şeyleri bilmenin yalnız Allah'a mahsus olduğuna dair birçok hadis rivayet edilmiştir.[64] Kur'an'da gayb bilgisinin ulûhiyyet vasıflarından olduğu ve insanların bilgi edinme vasıtalarının dışında kaldığı, ancak Allah'ın bazı peygamberlerini dilediği bilgilere muttali kıldığı açıkça belirtilmiştir.[65]

---

[60] Gazzali, *Fedailu'l- Batıniye*, 66-72.

[61] Suyuti, *el-İtkan fi Ulumi'l-Kur'an, Kur'an ilimleri Ansiklopedisi* (Trc. S. Yıldız/H. Avni Çelik), II, 26; Şimşek, "*Cifr Hesabı*" 307.

[62] Uzun, "*Ebced*", *TDV İA*; İbn Kesir, II, 146.

[63] İbn Kesir, Hadislerle Kur'ân'ı Kerim Tefsiri, Çev.: Dr. B. Karlığa, Dr. B. Çetiner, II, 146.

[64] Buhari, 2/990, 8/3748, 9/4352,4353, 10/4657, 16/7254

[65] En'am, 6/50, 59, 73; Maide, 5/109; Tevbe, 9/78,94,105; Rad, 13/9; Mü'minun, 23/92; Secde, 32/6; Sebe, 34/3,48; Zümer, 39/46; Haşr, 59/22; Cum'a, 62/8; Tegâbun, 64/18; Nahl, 16/77; Kehf, 18/26;

Netice olarak günümüzde cefr sanatı ile ilm-i hurufu birleştirmek, cefr ve ebcedi ilâhî metinlerin yorum yöntemi olarak kullanmak, İslam'a aykırı ve bâtıl bir inançtır.

KAYNAKÇA

Ateş, Ali Osman, *Cinler-Büyü*, İst., 2011.

Aynî, Bedreddîn Mahmud b. Ahmed, *Umdetü'l-Kârî Şerhu Sahihi Buhârî*, Kahire 1972.

Badıllı, Abdulkadir, *Risale-i Nur'un Kudsî Kaynakları*, Envâr nşr., İst., 1994.

Bağdâdî, Abdülkāhir b. Tâhir, *Usûlu'd-Dîn*, İst., 1928.

Bozhüyük, Mehmet Emin, "Huruf", *TDV İA*, İstanbul, 1998.

el-Beyhaki, Şuabü'l-İman, thk. es-Said b.Besyuni Zağlül, Beyrut, 1990.

Bursevi, İsmail Hakkı, Ruhu'l-Beyan, İstanbul, 1389.

Çelebi, İlyas, *İslam İnancında Gayb Alemi*, İst., 2007.

_____ "Fal", *TDV İA*, İst., 1998.

_____ "Rüya", *TDV İA*, İst., 2008.

Cürcânî, Seyyid Şerîf, *Ta'rifât*, Beyrut, 2003; ayrıca İst., 2014.

Doğan, Mehmet, *Büyük Türkçe Sözlük*, İstanbul, 2009.

el-İsfehani, Ragıp, *el-Müfredat fi Garibul-Kur'ân*, İstanbul, 2006.

Erdeğer, Bülent Şahin, "Apaçık Kur'ân'ın Şifresi Olur mu?", *Haksöz Dergisi*, İst. 2002.

Eş'arî, Ebu'l-Hasan, *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn*, İst., 2005.

el- Gazzali, Ebu Hamid b. Muhammed, *Fedaihu'l- Batıniye*, Kahire, 1964.

_____ er-Risâletü'l-Ledüniyye, *Mecmûatü Resâili'l-İmân el- Gazzâlî* içinde, Beyrut, 1998.

_____ *İhyâu Ulûmi'd-Dîn*, Mısır, 1993; ayrıca İst., 2016.

_____ *el-Munkız mine'd-Dalâl*, İst., 2003.

Gündüz, İrfan, Sadreddin Konevi'nin eş-Şeceretü n-Nu'maniye fi'd-Devleti'J-Osmaniye'ye Yaptığı Şerhin Değerlendirilmesi" *Selçuk (Üniversitesi) Dergisi*, Ocak 1989.
http://dergipark.gov.tr/download/article-file/258201

Hökelekli, Hayati, "Hads", *TDV İA*, İst., 1998.

İbnu'l Arabi, Muhyiddin, *El-Futuhat El-Mekkiye*, Nihat Keklik, Ank. 1990.

_____ "el-Mim ve'l-Vav ve'n-Nun", *Resâil*, thk. M. İzzet, Mektebetü't-Tevfikiyye, Kahire, ts.

İbn Manzur, Muhammed b. Mükerrem, *Lisanül-Arap*, Beyrut, 1410/1990.

İbn Fûrek, Ebû Bekr M., *Mücerredü Makâlâti'ş-Şeyh Ebi'l-Hasan el-Eş'arî*, Beyrut 1986.

İbn Kesir, *Tefsiru'l-Kur'an'il-Azim*, Kahire, trs.; *Hadislerle Kur'ân'ı Kerim Tefsiri*, Çev. Bekir Karlığa, Bedrettin Çetiner, İst., 1988.

İbn Haldun, *Şifau'sail, li tezhibi'l mesail*, nşr. Muhammed b. Tavit et- Tanci, İst. 1958.

_____ *Tasavvufun Mahiyeti* (çev. Süleyman Uludağ), İst. 1984.

_____ *Mukaddime*, Çev: Zakir Kadiri Ugan, MEB Yay., İst. 1991.

İbn Kuteybe, Ebu Muhammed Abdullah b. Muslim, *Te'vilu muhtelifi'l-hadis*, Beyrut, trz.

İslam İlmihali, Kollektif, TDV Yay., İstanbul, 2011.

Kâdî Abdülcebbar, *Müteşâbihu'l-Kur'ân* (nşr. Adnan Muhammed Zarzûr), Kahire, ty..

Küleynî, Ebû Ca'fer M., *el-Usûl mine'l-Kâfî*, thk. Ali Ekber el-Ğifârî, Beyrut 1401/1981.

Mâturîdî, Ebû Mansûr M., *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, nşr. Fatıma Yusuf el-Haymî, Beyrut 2004.

Fatr, 35/38; Necm, 53/35; Meryem, 19/78; Tûr, 52/41; Kalem, 68/47; Neml, 27/65; Al-i İmran, 3/179; A'raf, 7/188; Cin, 72/26-27; Yûnus, 10/20; Bakara, 2/255; Lokman, 31/34.

el- Muhâsibî, Hâris, *Risâletü'l-Müsterşidîn*, nşr. Abdülfettâh Ebû Gudde, Halep 1988.
Pezdevi, Ebu Yusr M., *Ehl-i Sünnet Akaidi (Usulu'd-Din)*, Çev. Ş. Gölcük, İst. 1988.
Razi, et-Tefsiru'l-Kebir, İst. 2013.
Suyuti, Celaleddin*, el-İtkan fi Ulumi'l Kur'an*, Çev: Sakıp Yıldız, Hüseyin Avni Çelik, İst. ts.
Sezgin, Fuat, "Astronomi", *İslam'da Bilim ve Teknik*, Ank., 2007.
Schimmel, Annemarie, *İslamın Mistik Boyutları*, (Terc: Ergun Kocabıyık), İst., 2012.
Sunar, Cavit, *Bergson'da Zeka ve Sezgi*, *AÜİFD*, VII, Ank. 1960.
Şeyh Saduk, el-Hisal, Beyrut, 2008.
Şimşek, M. Sait, "Cifr Hesabı", *Şâmil İslâm Ansiklopedisi*, İst. 1990.
Taylan, Necip, *Gazzali'nin Düşünce Sisteminin Temelleri*, İst. 1989.
Topaloğlu, B., Çelebi, İ., *Kelam Terimleri Sözlüğü*, İst., 2017.
Taftazânî, Sa'duddin Mes'ud b. Ömer, Şerhu'l-Akaid, İst. 1973.
Uzun, Mustafa, "Ebced"., *TDV İA*, İst. 1994
Varlı, Mustafa, *Bidat, Hurafe ve Batıl İnançlar*, İst., 2008.
Yeğin, Abdullah, *Yeni Lügat*, İst., 1975.
Yakıt, İsmail, *Türk-İslam Kültüründe Ebced Hesabı ve Tarih Düşürme*, İst. 2003.
Yurdagür, Metin, "Cefr"., *TDV İA*, İst. 1993.
Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, İst. 2006.
Yavuz, Yusuf Şevki, "İlham", *TDV İA*, İst. 2000.
Zemahşerî, *Tefsiru'l-Keşşâf*, Lübnan, 1995.